

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2023-46-3>

УДК 331.5.024.5

Близнюк Вікторія Валеріївна

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу соціально-економічних проблем праці,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2265-4614>

Яценко Любов Дмитрівна

головний консультант відділу соціальної стратегії,
Національний інститут стратегічних досліджень
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7686-3812>

Blyzniuk Viktoria

State Organization "Institute for Economics and Forecasting" NAS Ukraine

Yatsenko Liubov

National Institute for Strategic Studies

РИНОК ПРАЦІ У ВИМІРІ СОЦІАЛЬНОЇ ЯКОСТІ

THE LABOR MARKET IN TERMS OF SOCIAL QUALITY

Анотація. Стаття присвячена дослідженню змісту політики соціальної якості та обґрунтуванню доцільності її адаптації до умов повоєнного відновлення вітчизняного ринку праці. Розкрито змістові компоненти поняття «соціальна якість», що є комплексною характеристикою задоволення матеріальних і духовних потреб людей і суспільства в цілому, умов життєдіяльності та досягнення цілей, вільного розвитку і можливостей. Проаналізовано фактори формування соціальної якості, де важлива роль належить трудовій сфері, від якої значною мірою залежать і темпи, і якість економічного та соціального розвитку. Акцентована увага на важливості стійкості та ефективності економічної системи, реалізації принципу соціальної справедливості у формуванні соціально-економічної політики, сприятливих умов життєдіяльності в системі забезпечення соціальної якості. Охарактеризовані накопичені проблеми у трудовій сфері, що проявлялись на українському ринку праці в мирний період та посилились у зв'язку з економічними потрясіннями, що призвели до деструктивних змін та посилення напруженості на ринку праці в період війни. Погіршення умов у сфері прикладання праці стало серйозним викликом на шляху розвитку та реалізації трудового потенціалу, само-реалізації людей праці і загалом виступило руйнівним фактором суспільного прогресу та добробуту працездатного населення і членів їх родин. На основі аналізу цих проблем обґрунтовано напрями оздоровлення ринку праці в період повоєнного соціально-економічного відновлення України з використанням сучасних підходів політики соціальної якості та побудовано дерево цілей політики щодо регулювання трудової сфери. Генеральною ціллю визначено забезпечення продуктивної зайнятості, під якою розуміється зайнятість населення, що завдяки високопродуктивній праці створює необхідні для розвитку суспільства ресурси і дає кожному працівникові дохід, здатний забезпечити відтворення його фізичних, інтелектуальних і професійних якостей. Цілі нижчих рівнів сформовані з урахуванням інтересів суб'єктів ринку праці та спрямованості на отримання позитивних ефектів на макро-, мікро- та нанорівнях.

Ключові слова: соціальна якість, фактори, ринок праці, цілі, продуктивна зайнятість.

Summary. The article is devoted to researching the content of social quality policy and justifying the expediency of its adaptation to the conditions of the post-war restoration of the domestic labor market. The content components of the concept of "social quality", which is a complex characteristic of meeting the material and spiritual needs of people and society as a whole, the conditions of life and the achievement of goals, free development and opportunities, are revealed. The factors of the formation of social quality are analyzed, where an important role belongs to the labor sphere, which largely depends on the pace and quality of economic and social development. Attention is focused on the importance of stability and efficiency of the economic system, implementation of the principle of social justice in the formation of social and economic policy, favorable conditions of life in the system of ensuring social quality. Accumulated problems in the labor sphere are characterized, which manifested themselves in the Ukrainian labor market during peacetime and intensified in connection with economic shocks that led to destructive changes and increased tensions in the labor market during the war. Deterioration of working conditions has become a serious challenge to the development and implementation of labor potential, self-realization of working people and, in general, has been a destructive factor in social progress and well-being of the working population and their family members. On the basis of the analysis of these problems, the directions of improving the labor market in

the period of post-war socio-economic recovery of Ukraine using modern approaches of the social quality policy are substantiated, and a tree of policy goals regarding the regulation of the labor sphere is constructed. The general goal is to ensure productive employment, which means the employment of the population, which, thanks to highly productive work, creates the resources necessary for the development of society and gives each worker an income capable of ensuring the reproduction of his physical, intellectual and professional qualities. The goals of the lower levels are formed taking into account the interests of the labor market subjects and the focus on obtaining positive effects at the macro-, micro- and nano-levels.

Keywords: social quality, factors, labor market, goals, productive employment.

Постановка проблеми. Взятий Україною Євроінтеграційний курс безумовно ставить нові завдання щодо досягнення високих стандартів соціального розвитку, підвищення рівня та якості життя, що лежать в площині політики соціальної якості. Вагома роль у реалізації цих завдань належить трудовій сфері, що є фундаментом функціонування соціально орієнтованої економіки, функціонування якої спрямовується на досягнення соціальної злагоди у суспільстві, зниження суспільної конфронтації, створення сприятливих умов для людського розвитку, підвищення загального добробуту. Накопичені проблеми в мирний період та загострення ситуації в період війни зумовлює збільшення навантаження на слабкі ланцюги на ринку праці та є випробовуваним для інститутів ринку праці щодо здатності максимально забезпечити його прийнятне функціонування і протидіяти ризикам у сфері забезпечення соціальної якості. Відповідно, посилюється актуальність дослідження проблем ринку праці у вимірі соціальної якості та визначення пріоритетів політики, спрямованої на подолання кризових шоків та прискореного відновлення нормального функціонування вітчизняного ринку праці, як основи забезпечення соціального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реалізації політики соціальної якості вивчаються у роботах зарубіжних учених Л. ван дер Маєсена, Томаса Ф., Уолкера А., Кейзера М., Бека В., Еббота П., Хермана П. та ін. На дослідженні питань адаптації сучасних підходів політики соціальної якості до соціального розвитку України та трудової сфери зокрема, сфокусована увага вітчизняних науковців Бурлай Т., Богині Д., Грیشнової О., Заяць Т., Злупко С., Ільч Л., Костриці В., Колога А., Ковач В., Лібанової Е., та ін. Незважаючи на вагомий науковий доробок зарубіжних і вітчизняних дослідників, подальшого дослідження потребують питання, пов'язані з пошуком новітнього інструментарію реалізації політики соціальної якості у трудовій сфері у складний період війни та повоєнного відновлення та наближення трудової політики України до кращих європейських зразків. Усе це обумовило актуальність, визначення мети, логіку та структуру дослідження.

Метою статті є дослідження актуальних аспектів політики соціальної якості, що доцільно впроваджувати Україні в повоєнний період, фор-

мування цілей політики у сфері ринку праці та трудових відносин, як вагомої складової політики соціальної якості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічна безпека, соціальна згуртованість, соціальна інтеграція та розширення соціальних можливостей визнані основними характеристиками соціальної якості, що є комплексною характеристикою задоволення матеріальних і духовних потреб людей і суспільства в цілому, умов життєдіяльності та досягнення цілей, вільного розвитку і можливостей. Концепція соціальної якості, запропонована європейськими дослідниками [2; 3], дозволила сформулювати якісно новий, перспективний підхід до розуміння соціальних процесів, соціальних відносин та виміру якості соціального розвитку. В її основу покладено ідея сучасного підходу до формування сприятливого середовища, для активної участі людей в економічному, соціальному, політичному і культурному житті, що сприяє розвитку здібностей, повному розкриттю особистісного потенціалу, задоволенню потреб людини та підвищенню добробуту.

Соціальна якість є складним, багатограним, багаторівневим, багатовимірним поняттям, що виникло в умовах сучасних реалій та формується під прямим і опосередкованим впливом системи факторів зовнішнього і внутрішнього, суб'єктивного і об'єктивного характеру. Під системою факторів розуміється множина взаємопов'язаних в процесі життєдіяльності економічних, соціальних, політичних, екологічних, культурних, духовних умов існування соціуму. Значна кількість факторів є взаємозалежними і взаємопов'язаними та впливають на соціальну якість посилюючи чи послаблюючи ефект впливу.

Реалізація соціальної якості лежить в площині державної політики, що органічно входить у всі сфери суспільного життя. Отже, можна стверджувати, що соціальна якість є сучасною парадигмою людського розвитку, орієнтиром державної політики кожної демократичної країни, але її багатовимірність зумовлюють необхідність виробітку ефективного інструментарію державного регулювання процесу її забезпечення та різну інтенсивність застосування заходів державної політики.

Соціальна якість є однією із динамічних концепцій, що привносить нові акценти у формування сучасної політики щодо соціалізації суспільних

відносин та поліпшення параметрів життєдіяльності. Основні пріоритети та завдання сучасного розвитку, що носять комплексний і системний характер та є глобальними і універсальними для усіх країн, не залежно від рівня розвитку, сформульовані в рамках 17 Цілей сталого розвитку до 2030 року, схвалених Генеральною асамблеєю ООН. Завдання щодо реалізації цих цілей прямо чи опосередковано знаходяться в системі координат соціальної якості.

В процесі реалізації політики соціальної якості країни-члени Європейського Союзу розвивають свою економіку у напрямку забезпечення високого рівня та стандартів життя, соціального захисту, освіти і якості здоров'я, сприяння продуктивній зайнятості і поліпшення умов праці, створення безбар'єрного середовища та соціальної інклюзії, подолання бідності й нерівності. На практиці ця політика реалізується через механізми та інструменти традиційної соціально-економічної, демографічної, освітньої молодіжної та екологічної політики, політики соціальної підтримки, зайнятості, протидії дискримінації, досягнення реальної рівності представників різних груп у різних сферах суспільно-політичного, економічного життя тощо. Основи, принципи, напрями, пріоритети та цілі такої політики закріплюються та реалізуються в рамках правових, програмних та стратегічних документів, ухвалених на міжнародному та національних рівнях. І хоча зміст та методи управління в рамках цієї політики в різних країнах суттєво різняться, всі вони спрямовані на створення сприятливих умов для реалізації прав та можливостей людей, участі у соціальному та економічному житті суспільства, підвищення власного добробуту, можливостей і особистісного потенціалу. Одним з визначальних сучасних трендів соціалізації економічного розвитку у Європейських та інших розвинутих країнах є масштабне впровадження інноваційних технологій у соціальну сферу. Соціальні інновації, що є дієвим інструментом впровадження соціальних цінностей, спрямовуються на забезпечення високих темпів соціально-економічного прогресу та проникають у всі сфери людської діяльності (соціальну, економічну, культурну, політичну, духовну) [9]. Практичний досвід та уроки країн європейської спільноти щодо реалізації цілей соціальної якості є корисним для країн, що рухаються євроінтеграційним вектором.

Фактори забезпечення соціальної якості, пов'язані, насамперед, з забезпеченням стійкості та ефективності економічної системи, що виступає фундаментом соціального розвитку країни та визначає рівень добробуту населення. В руслі сучасних світових тенденцій реалізація цих завдань лежить в площині подолання вад ринкового механізму; забезпеченні макроекономічної

стійкості; формування конкурентних переваг економіки та прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в соціально-економічній сфері; розвиток соціальної інфраструктури, досягнення збалансованості і інклюзивності ринку праці, подолання диспаритетів і провалів функціонування його інститутів; сприяння соціалізації та гуманізації суспільних відносин. Досягнення нової якості економічного зростання в контексті соціальної якості визначає соціальні ефекти, рівень та якість життя населення, позитивну еластичність розвитку суспільних процесів в країні. Погоджуючись з науковцями варто наголосити, що розвиток економічної системи у значній мірі зумовлений науково-технічним прогресом, який пронизує економічну, соціальну, державно-інституційну, екологічну підсистеми, надаючи їм нових якостей, що можуть діяти як на благо прогресивному розвитку, так і у зворотному напрямі, залежно від вектора їхньої дії [12]. Зокрема, науково-технічний прогрес є джерелом всебічного і послідовного підвищення продуктивності праці, що в свою чергу зумовлює економічний розвиток суспільства та підвищення добробуту населення. Саме продуктивність праці створює основу для соціально-економічного розвитку держави, зростання життєвого рівня працюючого населення і їх родин, вирішення соціальних проблем та мотивації до продуктивної зайнятості. Її позитивна динаміка впливає на обсяги суспільного продукту, ефективність та продуктивність у сфері виробництва суспільних благ. Разом з цим, у сучасному світі новації стали визначальним чинником не тільки новітніх форм соціальної організації суспільства, а й чинником вибору цілей соціального розвитку.

Займаючи центральне місце в системі соціально-моральних цінностей, фундаментальним критерієм оцінки діяльності суспільства щодо забезпечення та захисту громадянських та економічних прав його членів виступає соціальна справедливість [13], що є ключовим принципом соціальної держави, та виступає фактором консолідації суспільства. Поняття справедливості передбачає рівність прав та можливостей доступу усіх членів суспільства до суспільних благ, задоволення матеріальних і нематеріальних потреб. Реалізація принципу соціальної справедливості є надзвичайно важливим аспектом у сфері забезпечення соціальної якості. Порушення принципу соціальної справедливості, насамперед пов'язане з проявами дискримінації та соціальною ексклюзією (відторгненням), що є перешкодою на шляху розвитку та соціального прогресу суспільства.

Важливо відзначити політичні фактори, що суттєво впливають на рівень і якісні характеристики життя. До цих факторів відносяться: стійкість інститута права та дотримання прав і свобод

людини, рівень напруженості в суспільстві, спроможність політичної системи суспільства оперативно реагувати на загрози у суспільстві, міцність реальної демократії та ефективність діяльності політичних інститутів влади.

Особливої уваги заслуговують природні фактори, які впливають на умови та якість життя людини з точки зору комфортності та безпечності. Адже незадовільний стан природного навколишнього середовища та надмірне техногенне навантаження призводить до руйнації традиційної системи життєзабезпечення з вкрай негативними соціально-економічними наслідками, зокрема, виникненням довготривалих ризиків медико-демографічного характеру. Тому, важливим завданням у вимірі забезпечення соціальної якості сучасного суспільства є формування екологічного імперативу, основним інструментом чого є екологізація свідомості суспільства, направленої на досягнення оптимальної взаємодії суспільства і природи, на екологізацію матеріального і духовного життя суспільства.

Фактори, що впливають на соціальну якість корелюються з соціальним самопочуттям, як інтегральної характеристики, що включає численні аспекти взаємовідносин в суспільстві та відображає суб'єктивну оцінку задоволеності життєвими умовами та матеріальним станом, соціальним статусом, можливостями реалізації життєвих цілей, успішністю соціально-економічної адаптації до мінливої соціальної дійсності, професійною діяльністю, правовою захищеністю. В рамках соціального самопочуття варто враховувати й об'єктивні характеристики, якими є соціальна активність різноманітніших сферах суспільного життя та соціальна захищеність, стан здоров'я, рівень освіти, сімейний стан. При цьому задоволеність життєвих потреб розглядається в умовах динамічності з урахуванням впевненості відносно майбутнього [1]. Соціальне самопочуття відображає стан, детермінований соціально-економічними факторами впливом різноманітних суспільних явищ, процесів та інститутів. Усе це свідчить про те, що всі згадані фактори тісно взаємопов'язані, взаємозалежні і вимагають їх комплексного розгляду при вирішенні проблеми забезпечення соціальної якості.

Характеристики соціальної якості проявляються через умови та засоби життєдіяльності, форми поведінки, цінності, потреби та рівень розвитку суспільства в цілому та окремого індивіда, буття соціальних спільнот тощо. Набуті якості реалізуються в суспільному середовищі. Важливими вимірами соціальної якості є рівень комфорту і безпеки існування, стабільність середовища життєдіяльності, духовність, людська гідність, соціальне самопочуття, задоволеність рівнем споживання матеріальних благ, свобода вибору та соціальна активність в різних сферах

життя, знання, потреби, ментальність, сформованість громадянського суспільства, соціальна справедливість, особистісний розвиток, емоційне благополуччя тощо.

Враховуючи багатомірність цього поняття, Міжнародна асоціація соціальної якості запропонувала базовий комплекс статистичних і соціологічних показників для оцінки соціальної якості. Цей комплекс сформований за 4 головними компонентами соціальної якості, що в свою чергу поділяються на групи та підгрупи. Згаданий підхід до оцінки передбачає використання 95 індикаторів. Аналізуючи структуру комплексу індикаторів для оцінювання соціальної якості Євросоюзу, можна відзначити, що сфера прикладання праці має вирішальний вплив на її забезпечення. 16 показників із загального числа запропонованого комплексу безпосередньо відображають стан ринку праці та соціально-трудова відносин. Адже ринок праці є одним із ключових факторів економічного зростання та реалізації принципу соціальної справедливості в державі.

Сфера прикладання праці є важливим підґрунтям процесу поліпшення соціальної якості. Вона виступає ключовою домінантою економічної системи, від її стану безпосередньо залежить продуктивність праці, економічне зростання, формування конкурентних переваг виробництва, добробут працюючого населення та загалом суспільний прогрес і соціальна злагода в суспільстві. В умовах стрімкого прогресу сфера прикладання праці потребує коригування в напрямку стимулювання до продуктивної праці, створення належних умов для безпечної, якісної, ефективної праці з гідною оплатою в різних секторах і галузях економіки, зменшення соціальних ризиків, розвитку виробничої демократії, соціальної справедливості й інклюзивності. Важливим фактором поліпшення соціальної якості є регуляторний вплив держави через політику зайнятості та соціально-трудова відносин, соціальну, інноваційну, гендерну, науково-освітню політику, в рамках яких застосовуються важелі прямого чи опосередкованого впливу на розвиток ринку праці та гармонізацію соціально-трудова відносин. Стан ринку праці і тенденції розвитку у сфері зайнятості населення належать до соціально-економічних показників, що є індикатором суспільного розвитку та визначально впливають на суспільний розвиток. Від його стану, ефективності і стабільності залежить добробут та якість життя працюючих та їх родин, міцність фундаменту відтворення людського потенціалу. Окрім того, праця є формою самоствердження і самовираження, способом соціалізації, сферою реалізації можливостей і визнання. Одночасно, ринок праці є важливим елементом та одночасно відображенням стану економічної системи країни, якій належить ключова роль в

системі забезпечення суспільних благ та розвитку соціальної сфери.

В Україні сформовано ринкові інститути ринку праці, що сприяють розвитку трудового потенціалу, реалізують економічні інтереси та захищають права суб'єктів соціально-трудових відносин. Дія цих інститутів спрямована на підвищення ефективності трудової сфери, мінімізацію інституційних аномалій. Основним завданням їх функціонування є забезпечення стабільності у сфері розвитку та реалізації трудового потенціалу та швидкої адаптації робочої сили до економічних, технологічних та соціальних змін.

В складний період багатовекторних перетворень, що супроводжувався кризовими явищами та турбулентністю в соціально-економічній сфері, накопичились суттєві проблеми найважливіших інститутів ринку праці, які звужуючи потенціал створення «якісних» робочих місць та засад продуктивної зайнятості, виступають перешкодами на шляху забезпечення соціальної якості. Накопичені проблеми у сфері прикладання праці полягали у: інерційності розвитку та архаїчності структури зайнятості; атипності адаптації ринку праці до змін у ринковому середовищі; диспропорційності попиту та пропозиції робочої сили; деструкції соціального діалогу на ринку праці; знеціненні праці та доходної нерівності; низькому рівні інфорсменту трудового законодавства [8]. Усе це зумовило виникнення ризиків та загроз щодо посилення соціальної напруженості, економічних, демографічних і соціальних втрат, гальмування соціально-економічного прогресу, що послабляло фундамент соціальної якості.

Повномасштабна війна стала надтяжким випробуванням для українського суспільства. Військові дії, що відбуваються на території України призводять до підвищення рівня невизначеності, ризиків в економіці країни, змінює життя значної частини населення України та зумовлює

загострення ситуації на ринку праці. Згідно офіційної статистики станом на 1 червня 2023 року чисельність населення, які мали статус безробітного скоротилась до 119,2 тис. осіб при наявності вакансій у кількості 41,3 тис. одиниць (рис. 1) [4]. Зростання безробіття в період війни відбувалось через глибокий спад економічної активності та поповнення лав безробітних мігрантами з прифронтових територій, які потребують працевлаштування. Внутрішні мігранти створюють додатковий тиск на ринок праці, адже в східних регіонах структура зайнятості була суттєво зміщеною в бік промисловості, порівняно із західними та центральними областями, куди вони переміщуються. Це посилює уже наявні структурні диспропорції між попитом та пропозицією робочої сили. Позитивні тренди в економіці, що з'явилися в наслідок адаптації до викликів воєнних дій, сприяли пом'якшенню ситуації на ринку праці.

Звичайно, наведена статистика не відображає фактичну ситуацію в країні, адже вона не включає людей, які перебувають за кордоном або на тимчасово окупованих територіях та й далеко не всі безробітні зареєстровані у державній службі зайнятості. За різними оцінками чисельність безробітних на початок 2023 р. становила від 2,6 млн осіб (за оцінками Міністерства економіки) до 4,2-4,8 млн осіб (за оцінками НБУ) [10]. Згідно результатів соціологічного дослідження компанії Gradus Research [7], у червні 2023 року із числа осіб, які мали роботу до повномасштабної війни лише 41% працюють у звичному режимі, 14% – працюють частково та 30% – не працюють зовсім. Варто відзначити ще одну особливість безробіття в нашій країні, пов'язану з не задекларованою зайнятістю. Дослідження кількості українців, які працюють неофіційно, в період війни не здійснюються, а за припущеннями Міністерства економіки, під час війни кількість неофіційно працевлаштованих зросла. Наявність неформального

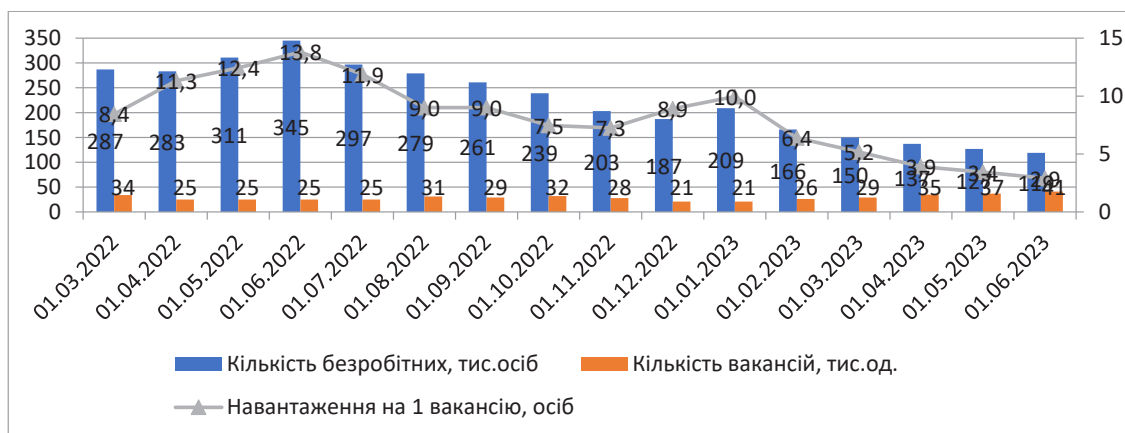

Рисунок 1 – Кількість зареєстрованих безробітних, кількість, вакансій та кількість претендентів на 1 вакансію в Україні в період повномасштабної війни

Джерело: [4]

сектора зайнятості ускладнює оцінки реального безробіття. Проблеми загострюються в зв'язку зі збереженням значних обсягів довготривалого безробіття, в наслідок якого відбувається ослаблення мотивації до активного пошуку роботи; втрата професійних вмінь та навичок; зниження рівня життя, поступова деградація особистості та зростання ризику щодо нездійснення самореалізації.

Недостатня пропозиція робочих місць, в тому числі якісних, відсутність дієвих економічних стимулів для роботодавців до працевлаштування молоді, низька офіційна заробітна плата для молодих працівників, невідповідність якості і структури фахової підготовки потребам ринку праці спричиняє збереження високого рівня молодіжного безробіття в нашій країні. Станом на 1 червня 2023 року серед зареєстрованих безробітних 23% віком до 35 років. Слід наголосити, що серед молодих безробітних значну частину становлять ті, які залишилися не працевлаштованими після закінчення вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. В Україні, як і в інших країнах, рівень молодіжного безробіття значно вище, ніж в інших вікових групах. При цьому імовірність прекарізації трудових відносин у молоді, за оцінками експертів, досягає 50%. Тому забезпечення доступності робочих місць для молоді вважається базовим критерієм гідної праці.

Саме однією з основних характеристик соціальної якості є наявність і рівність можливостей для реалізації трудового потенціалу всіх бажаючих працювати. Нажаль ситуація у сфері зайнятості України свідчить про загострення проблеми низької доступності робочого місця та недостатньої ємності ринку праці.

Водночас, на ринку праці гостро стоїть проблема структурної диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією за професіями, що посилилась в період війни в наслідок масштабної руйнації багатьох галузей економіки. Це обмежує можливості працевлаштування безробітних і не сприяє задоволенню потреб роботодавців у працівниках. Структурні невідповідності між попитом на робочу силу та її пропозицією загострюються в розрізі окремих професій і спеціальностей. Кількісні та структурні дисбаланси погли-

блюються низькими якісними характеристиками значної кількості вільних робочих місць, зокрема, низьким рівнем заробітної плати.

Заробітна плата виступає ключовим елементом гідних умов праці, вона повинна забезпечувати працівникові якісне життя його і його родини, економічну незалежність та можливості особистого розвитку. На жаль, розмір заробітної плати значної частини українських працівників в довоєнний період не здатний був забезпечити розширеного відтворення людини. виконувати стимулюючу та мотиваційну свої функції. Через недостатній рівень заробітків у найманих працівників знижуються мотиви до високопродуктивної праці. За таких умов відбувається відтік кваліфікованих кадрів зі соціально значущих сфер з низьким рівнем оплати праці, що продукує негативні наслідки у майбутньому.

В період повномасштабної війни темпи зростання трудових доходів сповільнились. За даними Пенсійного фонду України середня заробітна плата в Україні у 2022 році склала 13376,21 грн, що лише на 382,65 грн (на 3%) більше, ніж за 2021 рік [11]. Поряд із гальмуванням темпів зростання номінальних доходів погіршення фінансового стану населення зумовлює дія інфляційних ризиків. За підсумками 2022 року інфляція в Україні склала 26,6%. За даними Світового банку за період війни в Україні рівень бідності виріс вдесятеро та за їх песимістичними прогнозами до кінця 2023 року ця цифра може зрости до 55%. Підтвердженням погіршення ситуації у сфері доходів є результати дослідження «Барометр якості життя 2023», проведеного Європейською Бізнес Асоціацією разом з дослідницькою компанією Gradus Research. За їх висновками лише 8% працюючих вважають свій дохід достатнім для якісного життя і 1% – вважають його розмір набагато більшим за достатній (рис. 2).

Серед загальної опитаної аудиторії більшість, а саме 85% вважають свій рівень доходу недостатнім, тільки 13% – достатнім і 2% більшим за достатній. Водночас 76% із загального числа опитаних отримують заробітну плату у розмірі менше 20 тис. грн на місяць, а 53% – менше 10 тис. грн.

В нашій країні сформована потужна диверсифікована система освіти та перепідготовки кадрів,

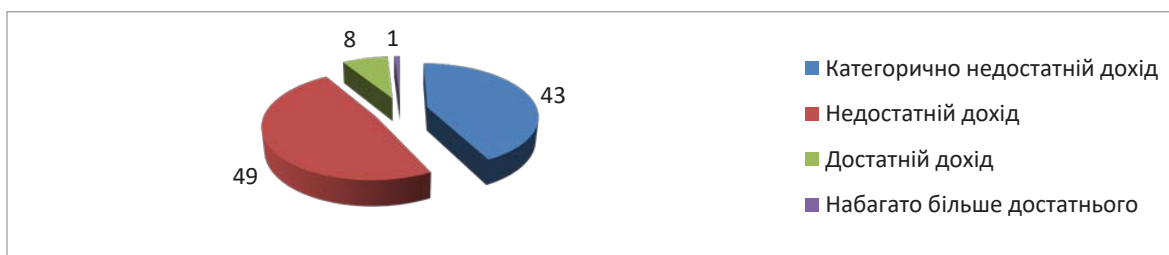

Рисунок 2 – Рівень доходів, достатній для якісного життя, серед працюючих, %

Джерело: [5]

що не поступається кращим світовим стандартам. Сучасна модель освіти, що базується на європейських принципах. Проте, низка важливих, на перший погляд, рішень держави щодо модернізації освітньої галузі за роки її незалежності, зокрема, активні дії щодо модернізації структури та змісту загальної, професійної, та вищої освіти, спрямовані на підвищення якості та ефективності освітніх послуг і приведення їх у відповідність вимогам сучасності в умовах розширення спектру та збільшення сили трансформаційних впливів європейської інтеграції та світової глобалізації, ще не дали очікуваних результатів щодо покращення кількісних показників і якісних характеристик трудового потенціалу країни та зумовили виникнення асиметрії на вітчизняному ринку праці. Війна внесла суттєві корективи в структуру вітчизняної економіки, що поглиблює проблеми незбалансованості ринку праці та генерує нові завдання системі підготовки та перепідготовки кадрів.

Масштаби та глибина проблем у сфері прикладання праці, якій належить важлива роль у забезпеченні високих стандартів соціального розвитку, підвищенні рівня та якості життя населення, одночасно виступаючи полем для реалізації накопиченого потенціалу та самореалізації людей праці, ставлять під загрозу соціальну якість. Крізь призму рівня та якості зайнятості, збалансованості трудової сфери, доходів, умов праці, інших важливих характеристик ринку праці чітко простежуються як зародження нових можливостей для працездатного населення в умовах воєнної кризи та повоєнного відновлення, так і поява все нових викликів, ризиків і загроз.

Перетворення у трудовій сфері України, що відбувались у мирний період та в період війни – це навіть не радикальні зміни, а повна, всеохоплююча трансформація, ситуація, коли змінюється стан, цінності, мотиваційні настанови, ієрархія, джерела розвитку, структура ресурсів, форми та технології взаємодії, зміст і структура зайнятості, форми організації праці, вимоги до робочої сили тощо. Сфера прикладання праці потребує коригування в напрямку забезпечення гідних умов праці, зменшення професійних ризиків, розвитку соціального партнерства та виробничої демократії, мотивації до інноваційної активності та професійного росту. Ці завдання знаходяться в системі координат соціальної відповідальності усіх інституційних суб'єктів ринку праці. Майбутня соціально-економічна динаміка, зайнятість та безробіття у вимірі забезпечення соціальної якості залежатимуть від успішності реалізації цілі – забезпечення продуктивної зайнятості. Продуктивна зайнятість на засадах інклюзивності, мінімізації соціальних загроз бідності і нерівності, соціальної справедливості, рівності можливостей та доступності ресурсів здатна забезпечити реалізацію соціально-економічних

можливостей для широких верств населення та виступати фундаментом соціальної якості. Основним завданням сьогодення є подолання накопичених проблем та деформацій, що лежить в площині удосконалення політик у сфері зайнятості, трудових відносин, соціального захисту тимчасово непрацездатних осіб, формування конкурентних переваг робочої сили, забезпечення рівноваги на ринку праці, інформаційної політики сприяння зайнятості (рис. 3).

В умовах нинішньої кризи, що призвела до значної напруги й невизначеності на ринку праці, необхідна активізація трансформаційних процесів в трудовій сфері і забезпечення в цьому контексті розвитку інклюзивного ринку праці.

На сьогодні політика зайнятості має орієнтуватися на перехід від економіки попиту до економіки пропозиції, яка базується на збільшенні інвестицій та створенні робочих місць, що є одним із пріоритетних завдань соціально-економічної політики.

У найближчій перспективі важливим завданнями є відновлення безпечного середовища для життєдіяльності та праці в країні, створення сприятливих умов для прикладання праці з метою гальмування відтоку робочої сили і підвищення рівня зайнятості; легалізація праці. Актуальним питанням в цей період залишається зниження територіальної та структурної диспропорційності, як за рахунок соціальної підтримки та сприяння розвитку зон найвищої вразливості, так і в результаті стимулювання точок найбільш стрімкого соціально-економічного зростання.

У цьому контексті важливим завданням є поступова відмова від патерналістських підходів у сфері регулювання зайнятості до посилення координації зусиль, як різних гілок влади на всіх її рівнях, так і громадськості, гармонізації трудових відносин, розвитку партнерства, поширення дії мотиваційних та стимулюючих чинників активізації трудової діяльності. Поряд з цим, вирішення питання соціально-трудова адаптації осіб, які постраждали унаслідок військового конфлікту, а також найбільш вразливим верствам населення.

Вкрай важливо створити законодавче підґрунтя, необхідне для упровадження політики соціальної якості в в трудовій сфері України, яке має бути гармонізоване із законодавчо-правовою базою ЄС і профільних міжнародних організацій [6].

Реалізація політики у сферах структурної політики, зайнятості, трудових відносин, формування конкурентних переваг робочої сили, інформаційної політики, формування та реалізації інвестиційних програм, політики доходів, соціального захисту, розвитку системи освіти тощо, повинні бути системними та формуватися з урахуванням їх очікуваного впливу на сферу прикладання праці. В основу політики повинно бути покладено

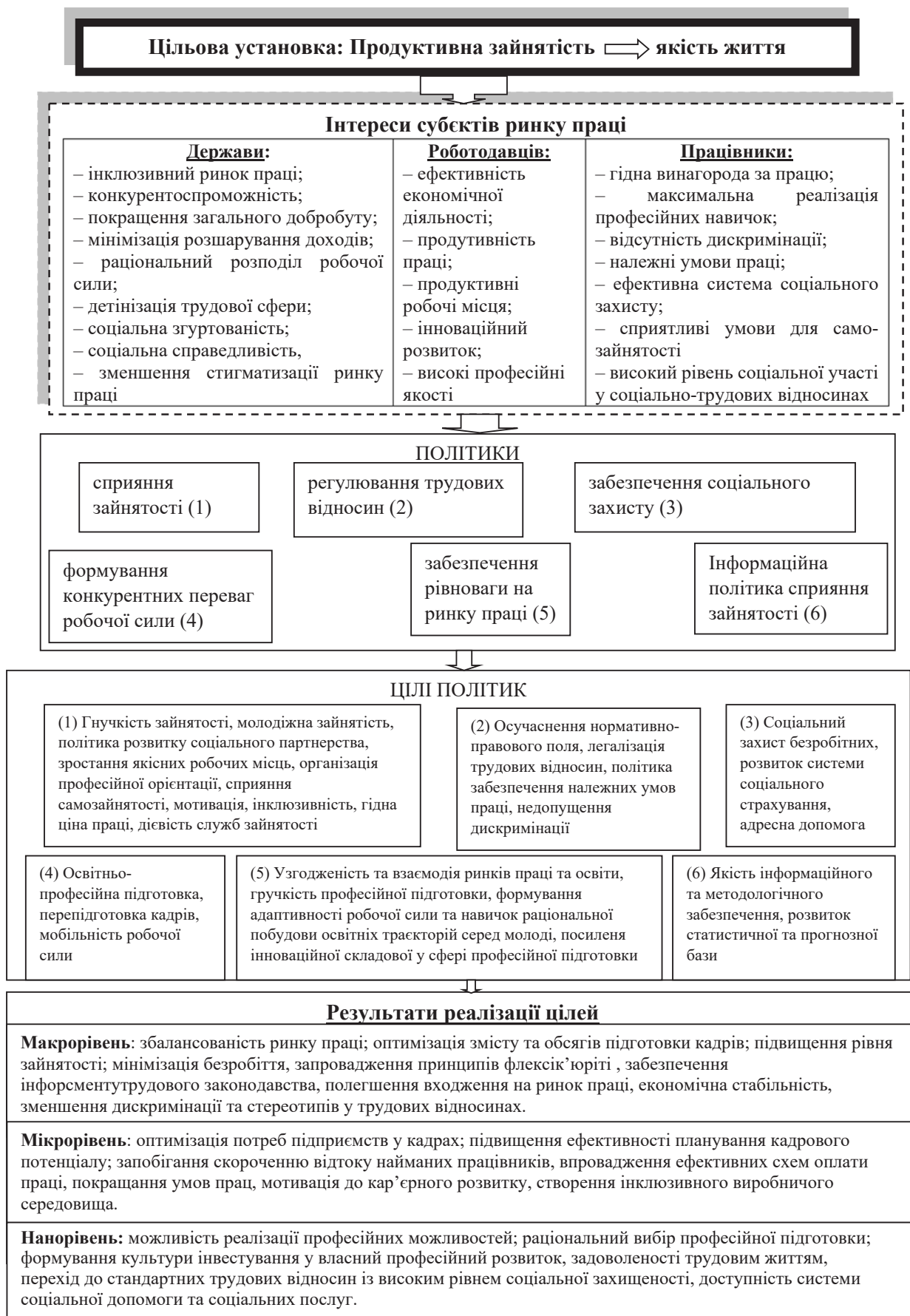

Рисунок 3 – Дерево цілей політики забезпечення продуктивної зайнятості у вимірі соціальної якості

Джерело: побудовано автором

підвищення ефективності виробництва та продуктивності праці, стимулювання та мотивація до економічного зростання, що є необхідними умовами забезпечення продуктивної зайнятості, як основи забезпечення соціальної якості.

Висновки. Резюмуючи викладений матеріал, можна дійти висновків, що завдання реалізації політики соціальної якості в трудовій сфері, а також уникнення потенційних ризиків соціально-економічного та управлінського характеру його виконання обумовлює необхідність упровадження нових сучасних підходів до вітчизняного державного регулювання у цій сфері. Під час війни та

повоєнного відновлення не втрачають актуальності заходи щодо відновлення та запровадження адекватних заходів для забезпечення стійкості економічної системи в цілому та ринку праці, зокрема, здатних функціонувати та розвиватись в умовах нових викликів для досягнення стратегічних цілей щодо забезпечення права людини на гідну працю, нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку. Вирішення цього завдання потребує комплексного підходу до реалізації системи цілей для досягнення продуктивної зайнятості, як основи підвищення добробуту, реалізації прав людини праці на гідне життя.

Список використаних джерел:

1. Andrews F.M. Population Issues and Social Indicators of Well-Being. The University of Michigan. Human Sciences Press, 2003. P. 403–425.
2. Beck W., Thomese F., L.J.G. van der Maesen, and Walker A. (ed.) Social Quality: A Vision for Europe. The Hague: Kluwer Law International, 2001. P. 139–144.
3. Walker A., van der Maesen L. Social Quality and Quality of Life. Challenges for Quality of Life in the Contemporary World. *Social Indicators Research Series*. 2004. № 24. P. 13–31.
4. Аналітика і статистика Державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/analitika-ta-statystyka> (дата звернення: 15.07.2023).
5. Барометр якості життя 2023. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/Barometer_ukr.pdf (дата звернення: 01.07.2023).
6. Бурлай Т.В. Політика соціальної якості в контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Економіка і прогнозування*. 2015. № 4. С. 81–95.
7. Дослідження групи gradus research. URL: <https://gradus.app/uk/open-reports/ukrainian-business-during-war/> (дата звернення: 15.07.2023).
8. Петрова І.Л., Близнюк В.В. Інституційні засади розвитку ринку праці в Україні : колективна монографія. Київ : ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України», 2021. 472 с.
9. Іртищева І.О., Гуріна О.В., Работін Ю.А. Можливості імплементації досвіду соціального розвитку країн ЄС у вітчизняну практику. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 20. С. 6–11.
10. Медіацентр Національного інституту стратегічних досліджень. Київ, 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/bezrobittya-v-ukrayini-v-period-povnomasshtabnoyi-viynu> (дата звернення: 19.06.2023).
11. Статистика Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2152284-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2022-rik/> (дата звернення: 06.06.2023).
12. Федорова Н.Є. Фактори прогресивного соціально-економічного розвитку та місце серед них науки. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 39–48.
13. Херман П. Социальная политика и социальное качество. *Celtic Studies and Social Sciences*. 2010. 14 с.

References:

1. Andrews F.M. (2003) Population Issues and Social Indicators of Well-Being. Human Sciences Press, pp. 403–425.
2. Beck W., Thomese F., L.J.G. van der Maesen, and Walker A. (ed.) (2001) Social Quality: A Vision for Europe. The Hague: Kluwer Law International, pp. 139–144.
3. Walker A., van der Maesen L. (2004) Social Quality and Quality of Life. Challenges for Quality of Life in the Contemporary World. *Social Indicators Research Series*, no. 24, pp. 13–31.
4. Analitika i statystyka Derzhavnoyi sluzhby zaynyatosti [Analytics and statistics of the State Employment Service]. Available at: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/analitika-ta-statystyka> (in Ukrainian)
5. Barometr yakosti zhyttya 2023 [Quality of life barometer 2023]. Available at: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/Barometer_ukr.pdf (in Ukrainian)
6. Burlay T.V. (2015) Polityka sotsial'noyi yakosti v konteksti Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu ta YES [Social quality policy in the context of the Association Agreement between Ukraine and the EU]. *Ekonomika i prohnozuvannya*, no. 4, pp. 81–95. (in Ukrainian)
7. Doslidzhennya hrupy gradus research [Research of the gradus research group]. Available at: <https://gradus.app/uk/open-reports/ukrainian-business-during-war/> (in Ukrainian)
8. Petrova I.L., Blyzniuk V.V. (2021) Instytutsiyni zasady rozvytku rynku pratsi v Ukrayini [Institutional foundations of labor market development in Ukraine]: kolektivna monohrafiya. Kyiv: "Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine", 472 p. (in Ukrainian)
9. Irtischeva I.O., Gurina O.V., Rabotin Yu.A. (2018) Mozhlyvosti implementatsiyi dosvidu sotsial'noho rozvytku krayin YES u vitchyznyanu praktyku [Possibilities of implementing the experience of social development of the EU

countries into domestic practice]. *Naukovyy visnyk Uzhorods'koho natsional'noho universytetu*, no. 20, pp. 6–11. (in Ukrainian)

10. Mediatsentr Natsional'noho instytutu stratehichnykh doslidzhen [Media center of the National Institute of Strategic Studies]. Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/bezrobittya-v-ukrayini-v-period-povnomasshtabnoyi-viyny> (in Ukrainian)

11. Statystyka Pensiynoho fondu Ukrayiny [Statistics of the Pension Fund of Ukraine] Available at: <https://www.pfu.gov.ua/2152284-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2022-rik/> (in Ukrainian)

12. Fedorova N.E. (2017) Faktory prohresyvnoho sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku ta mistse sered nykh nauky [Factors of progressive socio-economic development and the place of science among them]. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 9, pp. 39–48. (in Ukrainian)

13. Herman P. (2010) Sotsialnaya politika i sotsialnoe kachestvo. [Social policy and social quality]. *Celtic Studies and Social Sciences*, 14 p.

Стаття надійшла до редакції 26.07.2023